

Helyesírási-nyelvhelyességi szemeztetések

BŐSZE PÉTER DR.

Fővárosi Önkormányzat Egyesített Szent István és Szent László Kórháza, Szülészeti és Nőgyógyászati Osztály, Budapest

A minap egyik tudományos rendezvényünk előadásait hallgattam, közben olvastam a vetített szövegeket. Lépten-nyomon helyesírási-nyelvhelyességi hibák ötlöttek a szemembe. Ezek közül jegyeztem fel keresetlenül néhányat, az összesnek még töredékét is alig. Miközben azon gondolkoztam, hogy a magyar orvosi nyelv műveléséért tett erőfeszítéseinknek van-e egyáltalán értelme, ha foganatja ennyire semmi. Vagy talán az alapiskolai tanulmányok hagytak kívánnivalót maguk után? Mégis, töretlen bizakodással adom közre szemeztetéseimet.

KÜLÖNÍRT ÖSSZETETT SZAVAK

**carboplatin kezelés* – helyesen: *carboplatinkezelés*

Megjegyzés: a *carboplatinkezelés* jellegzetesen jelentéstömörítő összetétel, a carboplatinnal végzett kezelés egyszerűsített, jelöletlen (jel és rag nélküli) formája. A jelentéstömörítés két tag között (*carboplatin* és *kezelés*) jön létre, ezért az ilyen összetételeket egybeírjuk.

**intervallum műtét* – helyesen: *intervallumműtét*

Megjegyzés: a két tag ugyancsak jeletéssűrítő összetételt alkot, így csak az egybeírás a megfelelő forma.

**fibroma csoport* – helyesen: *fibromacsoport*;

**stroma sejtes* – helyesen: *stromasejtes*

Megjegyzés: mindkét esetben bitrokviszonyról van szó: valaminek a valamije; a *fibromának a csoportja*, de mivel jelöletlen (jel és rag nélküli), összetett szóvá válik. Hasonlóan: a *stromasejt* a *stromának a sejtje* birtokos szerkezet jelöletlen formája, a példaszó ennek -s melléknévképzős változata. Az orvosi-biológiai irodalom helyesírási hibáinak zöme a birtokos jelző helytelen írásából származik.

**granulosa sejtes daganat* – helyesen: *granulosasejtes daganat*

Megjegyzés: a *granulosasejt* szakfoglalom, bizonyos sejtfeleség neve, ezért egyetlen összetétel, amelynek egybeírását,

ha képzőt kap (*granulosasejtes*), akkor is megtartjuk. Elviekben birtokos szerkezetnek is gondolhatnánk: a *granulosának a sejtje*, a *granulosa* azonban nem főnév, hanem előtagként működik, tehát nem lehet birtokos szerkezet; ez a szó szokásosan csak szóösszetételekben fordul elő.

**staging vizsgálat* – helyesen: *stádiumvizsgálat*

Megjegyzés: A *staging* szó az angol irodalomban használatos, a magyar orvosi nyelvben a *stádium* terjedt el helyette. A kéttagú összetett szavakat akkor is egybeírjuk, ha idegen szavakból állnak.

**platina kombináció* – helyesen: *platinakombináció*

Megjegyzés: jelöletlen birtokos szerkezet, azaz a platinának a kombinációjáról van szó, így összetétel, azaz csak az egybeírás a helyes.

**ovarium tumorok* – helyesen: *petefészek-daganatok*

Megjegyzés: az *ovariumtumorok* összetett szó (ismét birtokos jelzős összetétel), továbbá kéttagú (*ovarium* + *tumorok*), ennél fogva egybeírandó, akkor is, ha idegen szóösszetételi tagok alkotják. Az *ovarium* (latinus írásmóddal: *ovarium*) szakszó magyarul *petefészek*, a *tumor* pedig *daganat*. A *petefészek-daganat* kifejezés mindenki számára érthető, az *ovariumtumor* idegen kifejezés így teljesen szükségtelen, magyar szöveggörnyezetben nem is szerencsés. A *petefészek-daganat* szóösszetétel háromtagú és hat szótagnál több (6 : 3-as szabály), ezért írjuk kötőjellel.

HELYTELEN KÖTŐJELEZÉS

**neo-adjuváns* – helyesen: *neoadjuváns*

Megjegyzés: a szóösszetételt alkotó idegen előtagok kapcsolása kötőjellel terjedt el, ám ezt semmi nem indokolja. A magyar helyesírás a kötőjeleknek efféle alkalmazásáról nem szól. Ezen az alapon a *prae-* vagy *post-* előtagokat is kapcsolhatjuk kötőjellel: **prae-natalis*, **prae-urethralis*, **prae-menstruum* stb., **post-operatív*, **post-natalis*, **post-axialis* stb. Ez azonban merőben szokatlan az orvosi szaknyelv írásbeliségében. Mindenképpen maradjunk a szabályzat szerinti írásmódnál: *praenatalis*, *praeurethralis*, *praemenstruum*, *postoperatív*, *post-natalis*, *postaxialis*, *neoadjuváns* stb. Az előtagok kötőjelezése az angolból átvett helytelen gyakorlat.

Levelezési cím:

Prof. dr. Bősze Péter

Fővárosi Önkormányzat Egyesített Szent István és Szent László Kórháza,
Szülészeti és Nőgyógyászati Osztály
1096 Budapest, Nagyvárad tér 1.
Telefon: 275-2172 Távmasoló: 398-0288
E-posta: bosze@eagc.eu

***non-invazív – helyesen nem invazív**

Megjegyzés: ne vegyük át az angol megoldást, magyar szövegkörnyezetben különösen ne. A fenti példa kevert írásmódú szó is, mert magyarosan írt utótag követi az angol előtagot. Ha valaki mégis angolul (a forrásnyelvnek megfelelően) akarja írni, akkor a *non-invasive* a helyes forma, a mondatban elfoglalt helyétől függően idézőjelben vagy a nélkül. Ne használjuk a magyar nyelvben a *non* szót, a *nem* tökéletesen helyettesíti. Voltaképpen az *invazív* szó is magyarázható, a magyar megfelelőjét a mondandó értelme szerint választhatjuk.

***nem-platina alapú – helyesen: nem platinaalapú**

Megjegyzés: a példában a *nem* tagadószó kapcsolódik kötőjellel, ez ugyanúgy hibás, mint a *non* szócska kötőjelezése. A *nem* tagadószót különírjuk, azon ritka kivételektől eltekintve, amikor gyűjtő- vagy fajtaneveket jelöl, például *nem-szteroid vegyületek*. A *platinaalapú* szókapcsolat összetett szó, így egybeírható, hiszen a *platina* összetevőt jelöl, és nem formára utal.

HIÁNYZIK A KÖTŐJEL***BEP kezelés – helyesen: BEP-kezelés;*****AFP termelés – helyesen: AFP-termelés;*****anti-RGFR antitest – helyesen: anti-RGFR-antitest, anti-RGFR-ellenanyag**

Megjegyzés: A betűszókat, szóösszevonásokat elő- és utótagjaikkal mindig kötőjellel társítjuk, ha összetett szót alkotnak.

***HER2 tirozin kináz gátló – helyesen: HER2-tirozin-kináz-gátló**

Megjegyzés: a *tirozin-kináz* összetett szó, vegyületnév, amelyet a szerves és a szervetlen vegyületek írásszabályai szerint kiskötőjellel fűzünk össze. A betűszóhoz (*HER2*) ezt is kötőjellel kapcsolja (*HER2-tirozin-kináz*). A *tirozin-kináz-gátló* jelöletlen tárgyas szerkezet (*tirozin-kináz gátló*), és mint minden jelöletlen szerkezet, ez is szóösszetétel. A mozdíthatatlan kötőjeles szerkezetek utótagjait szintén kötőjellel kapcsoljuk.

***TNF- α inhibitor – helyesen: TNF α -gátló**

Megjegyzés: Az α a *TNF*-nek tartozéka, bizonyos fajta *TNF*-et jelölő tartozékbetű. A tartozékbetűt egybeírjuk az alapszavával, tehát *TNF α* . A tartozékbetűs betűszó is egységet képez, ezért utótagját kötőjellel fűzzük. Az *inhibitor* a *gátló* szóval tökéletesen helyettesíthető, ekként *TNF α -gátló* és nem *TNF α -inhibitor*, amelyet egyébként ilyen formában írhatunk.

Krukenberg tumor – helyesen: Krukenberg-tumor, még helyesebben: Krukenberg-daganat;**Hodgkin lymphoma – helyesen: Hodgkin-lymphoma;*****Leydig sejtes – helyesen: Leydig-sejtes**

Megjegyzés: személynevek utótagjai mindig kötőjellel kapcsoljuk. Ezek az ún. eponimák, személyből eredő megnevezések (daganatok, betegségek, anatómiai képletek stb. elnevezése).

grade 3 – helyesen: grade-3;**G 2-3 – helyesen: G2-3**

Megjegyzés: a *grade* angol szó a hazai orvosi irodalomban elterjedt. Jóllehet magyarítása lehetséges lenne, ám a magyar megfelelője egyértelműen még nem alakult ki. Ezért csak a helyesírásáról érdemes szót ejteni. A példában a társuló számok bizonyos, külön-külön fokozatokat, szöveti szerkezeteket jelölnek. A szám tehát szerkezeti egységben van a *grade* szóval, annak tartozékszám. A tartozékszámot vagy egybeírjuk, vagy kiskötőjellel társítjuk. Mivel számot szóval nem írhatunk egybe, a *grade-3* a helyes írásmód. A *grade*-t kifejező *G* betű (egybetűs betűszó) már egybeírható a tartozékszámával, *G2* vagy *G1* a helyes írásmód.

HELYTELENÜL JELÖLT KÖTŐJEL***thecoma – fibroma csoport – helyesen: thecoma-fibroma csoport**

Megjegyzés: a két szót társító kötőjelet mindig közvetlenül, szóköz nélkül írjuk a kapcsolandó szavakhoz. A nagyköötőjel használata is helytelen ebben a példában. Ez jellegzetesen ún. harmadik mozgósabályos szerkezet, a *thecomacsoport* és a *fibromacsoport* azonos utótagú összetételek egyszerűsített írásformája, amely szerint az előtagokat kiskötőjellel társítjuk, az utótagot pedig különírjuk: *thecoma-fibroma csoport*.

***Sertoli – Leydig sejtes – helyesen: Sertoli–Leydig-sejtes**

Megjegyzés: a nagyköötőjel írása ebben a példában helyénvaló, mert a tulajdonneveket nagyköötőjellel társítjuk, ha alkalmi kapcsolatot jelölünk, ám ezt is közvetlenül, szóköz nélkül írjuk. A másik hiba, hogy elmaradt a tulajdonnév és utótagjának kiskötőjeles kapcsolása.

***PARP – BRCA1 – helyesen: PARP-BRCA1**

Megjegyzés: a betűszókat is kötőjellel, még hozzá kiskötőjellel kapcsoljuk egymáshoz. A nagyköötőjel alkalmazása hibás, hiszen nem tulajdonnevekről vagy tól-ig viszonyról van szó.

TERJENGŐSÉG**I. stádiumban kerülnek felismerésre – helyesen: I. stádiumban ismerik fel**

Megjegyzés: elterjedt, hogy valamely cselekvő igével egyszerűen kifejezhető mondandónkat két szóval, főnevesített cselekvő igével és tartalmatlan kiegészítőigével fejezzük ki. Példánkban a *felismer* igéből képeztünk *-és* képzővel elvont főnevet, és a *kerül* kiegészítőigével láttuk el (*kerül felismerésre*), jóllehet a *felismer* cselekvő ige többes szám harmadik személyével (a határozatlan alany lehetséges kifejezőeszköze) is ugyanezt fejezzük ki (*I. stádiumban ismerik fel*). Az efféle terpeszkedő kifejezéseket a szenvedő igék helyett kezdjük el kényszerűségből használni (a szenvedő képzővel ellátott igealakok kivesztek a nyelvhasználatból), és annyira általánossá váltak, hogy azokat még akkor is használjuk, ha más kifejezőeszközök is a rendelkezésünkre állnának. Az előadók többségétől is hallhattunk ilyeneket; igényes beszédben lehetőség szerint kerülni kell ezeket. Ér-

demes megfontolni, amit a Nyelvművelő kézisztárban erről olvashatunk: „A terjengő kifejezések többnyire szükségte- lenül hivataloskodnak; a tudományos és szakmai zsargon eszközeiként pedig köntörfalaznak, fontoskodnak. Gyakori használatuk gondolati önállótlanásra, sablonosságra, oly- kor a személyes felelősségvállalás kerülésére vall. A terjen- gős kifejezések, mivel általában pontatlanok, őszintétlenek, rombolják a bizalmat a nyelvi érintkezésben is. Egy részük ráadásul idegenszerűség (általában germanizmus, ritkábban latinizmus).”

ZÁRÓGONDOLATOK A szemezgetésben csak a helyesírási- nyelvhelyességi hibákra hívtam fel a figyelmet, teljességre messze nem törekedve, a magyarítás kérdését mellőztem, legfeljebb csak egy-egy példában érintettem. A hibákat igye- keztem csoportosítani, és az egyes csoportokba tartozóknak csupán töredékét adtam közre. Nem láttam értelmét, hogy egyazon hibaféleségből még sokkal többet felsoroljak. Rá-

világítani a különböző hibafajtákra célravezetőbb, mert meg- könnyíti a tanulást.

Az előadásokon vetített szöveg, jóllehet „elszál”, de mégsem annyira, mint a szavak. A helyesírási, nyelvhelyességi hibák árulkodnak, a szöveg íróját minősítik. Tudom, hogy minden előadó izgul, beszédében óhatatlanul vét hibákat, ám a vetít- tett anyagot előre elkészíti, amikor még nincs izgalom, és ideje meg lehetősége is bőven van az írottak helyes megfogalmazá- sára, többszöri átnézésére. Ne szégyelljünk szótározni, esetleg mások segítségét kérni. Nagyszerű szótárak, útmutatók jelentek meg, könnyen beszerezhetőek, és szerfelett hasznosak. A szóbü- várkodás gyönyörködtet, a helyes fogalmazás, írás biztosságot ad, míg az íráshibák igénytelenségről tanúskodnak.

AJÁNLOTT IRODALOM

Bősze Péter (szerk.) *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina, Buda- pest, 2009.